

rekening ontdekte functiebegrip was een uiterst vruchtbaar en fijn denkinstrument gevonden, waarmede langs den weg van onmerkbare overgangen het heelal tot een continue logische eenheid kon worden herschapen. De *wet der continuïteit*, de grondwet van het humanistisch rationalisme was geformuleerd.

De kosmos, opgelost in een oneindige menigte monaden, ruimtelooze, bezielde krachtpunten, die zonder materiële inwerking op elkander, ieder voor zich het geheele heelal door de *repraesentatio* in de grondwet der continuïteit weerspiegelen, werd door de harmonia praestabilita, de wet der voorbeschikte harmonie, als continue samenhang gehandhaafd.

Het functiebegrip, dat het discrete getal en de continue ruimte in een oneindige reeks van overgangen, niet materieel maar logisch, langs den weg der scheppende beweging, in elkander deed vervloeien, kon de continuïteit redden, zonder het onoverbrugbaar qualitatief verschil tusschen ziel en lichaam, tusschen het rijk der natuurwerkelijkheid en dat der persoonlijkheidswaarde op te heffen. Leibniz' leer der onbewuste voorstellingen was in de continuïteitsgedachte gefundeerd. De wet der continuïteit kon in haar dieperen metaphysischen zin, als principe der algemeene orde (*principium quoddam generale*), dat zijn oorsprong uit het oneindige heeft, slechts onmiddellijk in de harmonia praestabilita, de eeuwige wereldorde gegrond zijn. Leibniz zelf laat de continuïteitswet uit de eeuwige harmonia praestabilita ontspringen (vgl. Pertz-Gerhard's uitgave IV, 129, 199). ³⁾ Het Spinozistische „*deus sive natura*”, God of de natuur, werd in Leibniz' idealistischen gedachtengang tot het: „*Harmonia universalis id est Deus*” ⁴⁾, God wordt ondanks zijn positie als centrale, alomvattende monade onder de wet gesteld.

Een rationalistische theodicee, een rechtvaardiging van de wereldgeschiedenis, een verzoening tusschen de booze werkelijkheid en het ethisch ideaal, bekroonde deze humanistische metaphysica. De door de soevereine rede geschapen logos, waarin alle antinomie door de wet der continuïteit scheen te zijn opgelost, dekte zich met de grondwet van het goddelijk wereldplan.

Doch de humanistische rede had haar krachten overschat.

Nog steeds was het zwaartepunt in het mathematisch denken gelegd, nog immer voerde het humanistisch wetenschapsideaal het primaat tegenover het humanistisch persoonlijkheidsideaal.

Kant, de vader der critische wijsbegeerte, legde de verborgen antinomieën in Leibniz' rationalisme meedoogenloos bloot. Loutere ideeën, regulatieve principes der rede, waaraan geen mogelijke ervaring beantwoordde, waren tot metaphysische werkelijkheid gehypostaseerd. Zoo waren door de rede bewijzen voor de discreetheid en de oneindigheid van het heelal, voor de zedelijke vrijheid en het godsbestaan opgesteld, die dezelfde rede met dezelfde vermeende apodictische zekerheid in het tegendeel kon verkeeren. Geen rechter kon langs zuiver verstandelijken weg over de aanspraken van rationalistisch idealisme en materialisme